

EL MONTSENY DE
VÍCTOR BALAGUER

“AL PIE DE LA ENCINA”.
UNA APROXIMACIÓ
ROMÀNTICA I
LLEGENDÀRIA AL
MONTSENY DE FINALS
DEL SEGLE XIX

JOAN PORTALS MARTÍ

El Montseny, l'antic "Montis Signi", aquella "Muntanya del Senyal" que albiraven els primers mariners que s'acostaven a les costes catalanes i que un llunyà any 862 va esmentar per primera vegada un precepte del rei franc Carles el Calb, ha tingut un lloc preferent en l'obra de molts escriptors catalans, que han contribuït a convertir la muntanya en un dels símbols dels nostre país.

Això és especialment cert a partir dels inicis de la Renaixença, encara que tampoc podem oblidar que, molt abans, escriptors com Francesc Vicenç Garcia, *el Rector de Vallfogona*, o Rafel d'Amat i de Cortada, *el Baró de Maldà*, van referir-se al Montseny. Això sense comptar els autors anònims de cançons, goigs i llegendes que ens han ajudat a conèixer la vida i la història de tantes i tantes generacions que al llarg dels segles han anat poblant aquesta muntanya mítica.

Des de mitjan segle XIX, la llista d'escriptors catalans que s'han acostat al Montseny es fa ja molt extensa. En aquest sentit, hem de recordar que dos dels autors que van tenir un paper cabdal en la Renaixença, Bonaventura Carles Aribau i Joaquim Rubió i Ors, esmentaren el Montseny els anys 1833 i 1839, respectivament, en dues composicions poètiques que han quedat consagrades com a símbols d'aquell renaixement: *l'Oda a la Pàtria* i *Lo gaiter de Llobregat*.

Posteriorment, totes les figures cabdals de la nostra literatura han escrit sobre el Montseny: Jacint Verdaguer, Joan Maragall, Àngel Guimerà, Josep M. de Sagarra, Josep Pla, Salvador Espriu, Marià Manent, Jaume Bofill i Mates... Així mateix, molts altres escriptors, que en alguns casos han fet compatible la literatura amb altres activitats professionals o personals, també han quedat atrapats per la màgia de la muntanya i han deixat constància dels sentiments que el Montseny els ha inspirat o de les experiències que hi han viscut.

És el cas de Víctor Balaguer, una de les figures més destacades de la història de la Catalunya i l'Espanya del segle XIX, que ens va oferir la seva visió del Montseny en un petit llibret que va titular *Al pie de la encina*, escrit l'any 1893.

VÍCTOR BALAGUER. UNA VIDA APASSIONANT

Balaguer és un personatge excepcional, amb una activitat incansable en el camp de la literatura, del periodisme, de la història i, per damunt de tot, de la política de l'època que li va tocar viure entre els anys 1824 i 1901. El seu biògraf Joan Palomas i Moncholí resumia magistralment les múltiples cares del personatge en la seva obra, *Víctor Balaguer. Renaixença, Revolució i Progrés*, publicada fa una desena d'anys:

“Víctor Balaguer i Cirera és un personatge gairebé inabastable. Dotat d’una impressionant capacitat de treball, durant seixanta anys va desplegar una activitat trepidant en la literatura, la música, el periodisme i la història, en tots els seus registres; en la formació d’un pensament catalanista progressista; en la política de partit; en l’actuació a les Corts com a cap indiscutible de tots els parlamentaris catalans; en l’acció reformadora des del govern; en l’educació i en la cultura; en el rescat del patrimoni documental i monumental; en l’excursionisme i l’etnografia; en la política colonial; junt amb la gestió de determinats interessos catalans als centres de decisió de l’Estat. En alguns d’aquests àmbits va ser un veritable precursor, en d’altres va assolir el màxim cim dels seu temps, en tots va imprimir-hi el seu segell particular. A ells, caldria afegir-hi encara la relació amb bona part dels personatges més rellevants del moment. Per tot plegat, la seva vida esdevé un retrat complet del segle en el qual va viure”.

Cap al final de la seva vida, Balaguer va trobar en una apartada masia d'Arbúcies, al cor del Montseny, moments de descans i de pau, els quals no l'impedien, però, mantenir una actitud activa de recerca i d'interès no tan sols pel paisatge que l'envoltava sinó que també l'impulsava a conèixer i a divulgar la història, les tradicions i les llegendes d'aquell petit món rural tan diferent del seu habitual. D'aquest temps és l'obra que analitzarem en aquest treball. Abans, però, és interessant repassar amb cert detall tot el que va fer i va viure per ser conscients de la dimensió i l'envergadura d'un home a qui potser la història no ha recordat amb el protagonisme que mereixeria.

Víctor Balaguer i Cirera va néixer a Barcelona l'11 de desembre de 1824 al si d'una família benestant i en el marc d'una inestabilitat política constant, que va tenir com a punts crítics les periòdiques bullangues que es produïen a Catalunya en aquells anys de transició de l'Estat absolutista a la Revolució liberal i, molt especialment, la crema de convents de l'any 1835; tot plegat en el context d'una Revolució Industrial que Catalunya vivia intensament i d'una renovació profunda del món cultural, causada per l'èxit del Romanticisme

que s'estenia per tot Europa; aquesta renovació profunda es manifestava a la premsa, a la literatura, al teatre i al món editorial en general.

Des de ben jove es va interessar per l'Edat Mitjana i pel patrimoni monumental que calia recuperar al mateix temps que l'ús literari de la llengua catalana. A partir de 1845, combinà la feina de periodista polític amb la de director de diverses publicacions i va ser autor de treballs de traducció i de poesia, narrativa, teatre, crònica, estudis o assaig.

Aquestes activitats literàries el van convertir en un personatge força popular a Barcelona, on apareixia sovint envoltat d'una certa aurèola romàntica.

En aquesta època, Balaguer comença la tasca de recuperació de la memòria històrica dels períodes de màxim esplendor de la Corona d'Aragó, juntament amb el seu compromís amb el Partit Progressista i els seus primers intents d'enaltiment del català com a llengua literària. Les seves idees el van portar a entrar en política, concretament durant el Bienni Progressista que va seguir a la revolució de 1854. De fet, seria un dels màxims dirigents del Partit Progressista espanyol entre els anys 1856 i 1868. En aquest sentit, fou també durant anys un col·laborador decidit del general Prim fins a l'atemptat que li causà la mort. Tant en els seus intents insurreccionals com en l'exili, Balaguer sempre li va fer costat.

La seva actuació política no li va impedir, però, continuar desenvolupant tota mena de càrrecs i iniciatives. Cronista Oficial de la ciutat de Barcelona, impulsor de la restauració dels Jocs Florals l'any 1859, un fet que va tenir gran importància en la consolidació de la Renaixença, autor del nomenclàtor de l'Eixample (la confecció del qual li va permetre homenatjar les terres de la Corona d'Aragó i els grans personatges del passat, de tal manera que serà el creador i divulgador d'uns referents mítics per a l'imaginari col·lectiu: del comte Arnau a Serrallonga, de Roger de Llúria a Pau Claris o al Bruc, des de Muntaner a Aribau, o des de les Corts a les Glòries catalanes),...

Retrat de Víctor Balaguer corresponent als anys en què va escriure l'obra.

Va ser també el primer autor que va escriure una Història de Catalunya, molt criticada a l'època per les evidents limitacions científiques i metodològiques però que, com ell mateix reconeixia, tenia com a objectiu principal acostar les noves generacions a la història de la seva pàtria, als fets més gloriosos del passat, sobretot a l'esplendor medieval. Aquest objectiu era per ell prioritari, per damunt de la investigació i de l'estudi rigorós de les fonts documentals.

La Revolució de 1868 va comportar grans canvis en la seva vida, especialment durant el Sexenni Revolucionari fins l'any 1874. En aquests anys, i com a membre destacat del Partit Progressista, va exercir un lideratge important en el camp de la política estatal. El 1869 va ser elegit diputat en les primeres eleccions generals. Va ser un altre pas important en la seva carrera política i en la possibilitat de defensar els interessos catalans a Madrid, ciutat a la qual es va traslladar a viure de manera gairebé permanent i on va exercir de gran gestor de la política i dels interessos catalans, així com de promotor cultural i educatiu. Al llarg d'aquells anys d'intensa activitat, la llista de càrrecs dona idea de la seva influència política: Director General d'Estadística (1869), Director General de Comunicacions (1871), Ministre d'Ultramar (1871, 1874, 1886-1888), Ministre de Foment (1871), President del Tribunal de Cuentas del Reino (1874), President del Consejo de Instrucción Pública (1882), President del Consejo de Estado (1883-85), President del Consejo de Filipinas i Posesiones del Golfo de Guinea (1885), Vicepresident del Congrés de Diputats (1886), President del Consejo de Ultramar (1886-1889),...

Aquesta activitat política continuada és una bona prova que Víctor Balaguer es mogué amb innegable habilitat en diversos escenaris en els quals se succeïren fets tant rellevants com l'atemptat que costà la vida al general Prim; el curt regnat d'Amadeu de Savoia, que ell havia ajudat a portar a Espanya; la proclamació de l'effmera I República el febrer de 1873; el cop d'Estat del general Pavía del gener de 1874 i la Restauració borbònica que aquell mateix any va entronitzar novament la monarquia borbònica en la persona del rei Alfons XII.

Havent viscut la política espanyola des dels seus principals centres de poder i sense un dels seus referents, el general Prim, Víctor Balaguer va entrar en els seus darrers anys en una fase de desencís i pessimisme, accentuat per les contradiccions personals que li causaven la seva inserció en el món oficial espanyol, que a vegades entrava en pugna amb el seu patriotisme català inicial que, tot i que es va mantenir sempre, amb el transcurs dels anys es presentava molt més matisat. En conseqüència, la seva figura va començar a ser menystinguda per uns i altres, ja que si per uns era massa catalanista per a d'altres ho era massa poc.

No per això va disminuir l'activitat en el món cultural i en el camp associatiu, que es manifestava a través de la seva presència a l'Acadèmia de la Història, a l'Acadèmia de la Llengua i a diverses publicacions. Continua, a més, la seva relació amb Catalunya a través de la col·laboració amb entitats diverses, de la relació permanent amb personalitats catalanes i de la mai oblidada representació dels interessos empresarials catalans a Madrid, especialment en el camp del proteccionisme que defensaven les corporacions econòmiques en aquell moment.

En aquesta època de maduresa, feia servir el català per la poesia i pel teatre i continuava utilitzant la llengua castellana per la resta de les seves publicacions, que continuaven abastant camps tan diversos com la novel·la, els viatges, la divulgació, l'excursionisme, el folklore o el rescat del patrimoni arquitectònic. Durant els darrers anys de la seva vida no va aturar en cap moment el seu ritme de treball, i compatibilitzava el viure a Madrid amb les seves estades a Vilanova i la Geltrú, i les temporades d'estiueig a Can Blanch d'Arbúcies o a l'Hotel Martín de Sant Hilari.

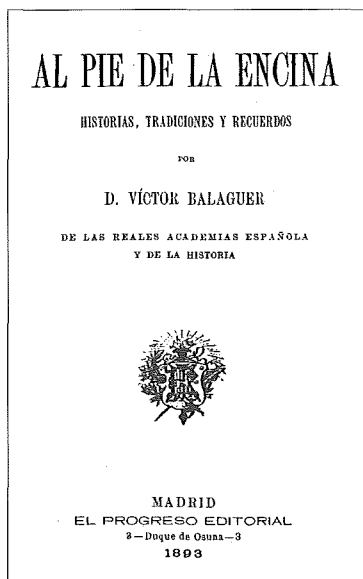
Després de la mort de la seva esposa Manuela Carbonell l'any 1881, va decidir deixar un llegat a Vilanova i la Geltrú, el seu poble d'adopció (i on seria enterrat temps després de la seva mort a Madrid el 14 de gener de 1901), i hi va construir una Biblioteca-Museu. Allà hi van anar a parar tots els llibres de la seva biblioteca personal, la seva extensa pinacoteca i diverses col·leccions procedents de donacions particulars. Avui s'ha convertit en un referent imprescindible per a la recerca i la investigació sobre Víctor Balaguer i la seva època.

"AL PIE DE LA ENCINA": EL MONTSENY ROMÀNTIC I LLEGENDARI

En l'extensa obra escrita de Víctor Balaguer, el Montseny i les Guàrdies ocupen un dels llocs més destacats al costat, per exemple, de la seva pàtria d'adopció, Vilanova i la Geltrú, i d'altres referents per a ell molt importants, com la muntanya de Montserrat, el Canigó i la Catalunya Nord en general.

El seus primers contactes amb les Guàrdies es remunten als anys 50 del segle XIX, quan hi féu les primeres estades amb motiu d'aplegar materials pel cicle que va dedicar a Joan de Serrallonga, el bandoler que va contribuir a mitificar. Després, a Gualba, es va començar a interessar pel món legendari que s'amagava a l'entorn de les muntanyes que envoltaven aquell petit poble en el qual moria la cartereta que hi arribava.

No obstant, no va ser fins els inicis de la dècada dels 90 quan aprofundeix la seva relació amb les Guàrdies i el Montseny arran de les seves continuades estades estiuenques al balneari hotel Martín de Sant Hilari, on acostumava a desplaçar-se cada any per prendre les aigües. El següent pas en

Portada de l'obra ressenyada en la seva edició facsímil de l'any 1993.

el coneixement d'aquell entorn es va completar a Arbúcies, on des de 1891 va fer diverses estades a Can Blanch, una masia propietat dels seus amics Conxa Blanch i Miquel Font, amb els que havia coincidit en algunes visites d'aquests a Madrid.

Va ser aleshores quan va aprofitar per anotar les seves sensacions, per relacionar-se amb la gent del país i per fer nombroses excursions pel Montseny, tot interessant-se pel món mític i llegendari que s'amagava darrera aquell paisatge fascinant, tan allunyat de les seves preocupacions i escenaris habituals, un paisatge que li feia revivre el romanticisme latent que impregnava la seva personalitat des dels anys de joventut.

"Al pie de la encina" és el resultat d'aquelles estades a can Blanch d'Arbúcies, una masia on s'hi alçava l'alzina que va donar nom al llibre; a la seva ombra va poder escriure i fer tertúlia amb els amics, i va ser el

punt de partida i el lloc de tornada de les excursions i passejades per l'entorn. No obstant, el llibre iniciat en aquella casa va ser completat a la casa de Santa Teresa, una casa annexa a l'edifici principal de la casa-museu Víctor Balaguer de Vilanova, i també a Madrid.

"Al pie de la encina" és una obra que podríem qualificar com a menor dins l'extensa bibliografia de Víctor Balaguer, però és un magnífic exponent de la personalitat i dels interessos del seu autor ja que combina, amb un estil que tendeix sempre a la grandiloquència i a l'ampul·lositat, elements característics de la literatura de viatges i descripcions més pròpies d'una guia turística amb llegendes presents encara a la memòria col·lectiva de la zona, amb els seus components mítics i fantàstics, sense negligir freqüents pinzellades històriques, que abasten des del món medieval que tant li agradava evocar fins a fets més recents que havien protagonitzat els habitants d'Arbúcies i rodalies.

El llibre, que subtitula *Los valles del Montseny* i dedica a *la señora de casa Blanch*, es divideix en deu capítols, amb un contingut molt variat que barreja, tal com raja i sense gaire sistemàtica, *historias, tradiciones y recuerdos* com el mateix autor apunta a continuació del títol. Va ser editat l'any 1893 a Madrid por *El progreso editorial*. Per a aquest treball, ha servit de base una edició facsímil que el mes d'abril de 1993 va editar l'Ajuntament d'Arbúcies amb la col·laboració del museu etnològic del Montseny, *La gabella*, amb motiu del

centenari d'aquella primera publicació. Com gran part de l'obra de Víctor Balaguer, exceptuant-ne la poesia i alguna obra teatral, està escrita en castellà.

QUÈ EXPLICA EL LLIBRE?

El primer capítol del llibre es pot considerar ja com un bon exemple de quin serà el seu contingut. És la descripció del viatge en tren que el portarà des de Barcelona a Hostalric, punt de partida al seu destí al peu del Montseny; es tracta d'un viatge que ell mateix defineix amb unes paraules ben representatives de l'esperit, entre contemplatiu i evocador, amb que l'inicia: *El viaje es delicioso. Así fuera más lento para gozar de los encantos que van apareciendo o se adivinan según van ofreciéndose a la vista, o los presiente el alma, a medida que la línea férrea atraviesa lugares llenos de poesía y de recuerdos históricos.*

L'aparició del turó de Montcada, amb les ruïnes del seu antic castell, dóna peu al viatge a introduir-nos al Vallès, *uno de los sitios más bellos de Cataluña y también más históricos*, Una comarca, diu, amb setanta-dos pobles i vuit rius, encerclada de muntanyes: Montserrat, la Muntanya Santa, Sant Llorenç, l'antic mont alegre de la misteriosa cova Simanya, Sant Miquel del Fai, amb la seva cascada i Montseny, *de cuya cima se amparan las nieves y las nieblas ...*

Balaguer no es conforma amb evocar el que la seva vista va veient a través de la finestra del tren. L'espai que veu el seu pensament va més enllà d'aquell Vallès proper, tot barrejant present i passat, el que veu i el que imagina una mica més lluny del que la seva vista abasta. Així, evoca l'antiga Egara, el riu Llobregat, el *Rubricatus* dels romans fundadors del *Castrum Octavio*, que amb els anys es convertirà en Sant Cugat del Vallès, i les termes de Caldes de Montbui i La Garriga.

Al costat d'aquest Vallès una mica més llunyà en el temps i en l'espai, en el qual veu alenar l'esperit de l'antiga Roma, els seus ulls contemplen o imaginem un altre Vallès on es barregen història i modernitat, un Vallès al qual la civilització moderna ha donat nova vida; és el Vallès de la ciutat de Sabadell *con sus grandes Palacios Industriales, sus celebradas fábricas, sus ateneos, teatros y casinos*, una ciutat al món associatiu, econòmic, polític i cultural a la qual Víctor Balaguer va estar sempre molt vinculat i que d'alguna manera encarna en aquell moment els seus ideals de polític liberal i progressista.

Després de fer un repàs a molts pobles i poblets d'aquest Vallès en el qual coexisteixen *montes y valles; bosques seculares y jardines deliciosos; ríos caudalosos y arroyos murmurantes; ciudades populosas ... y pueblos desiertos ... castillos en ruinas ... palacios modernos ... campos donde se dieron batallas memorables ... cerros con ermitas y vírgenes a las que se va en piadosa romería ...* l'autor ens fa penetrar, amb una barreja de realitat i fantasia, en la regió de les muntanyes por

Palautordera, San Celoni, Gualba y Breda, cuyas vastas selvas hubieron de rasgarse un día para abrir paso a la vía férrea.

El viatger arriba, per fi, a Hostalric, on la seva mirada s'esplaia en la visió de les muralles i de l'imponent castell, el qual visita amb els amics de Can Blanch, que l'han anat a rebre a l'estació. La visita li fa recordar tants i tants fets d'armes a l'entorn de la fortalesa, i passen per la seva memòria el rei Pere el Gran, la revolta de les institucions catalanes contra el rei Joan II, la Guerra dels Segadors, la de Successió, la del Francès i les encara recents carlinades.

En aquest text es barregen l'admiració pel passat amb l'afany per construir un present que aprofiti el millor d'aquest passat, i els seus sentiments com a escriptor que participa en el ressorgiment de la nostra llengua, encara que escrigui bona part de la seva obra en castellà, i homenatja la figura de Frederic Soler *Pitarra*, al que anomena *fundador y base del teatro catalán contemporáneo*, i que l'any 1865 havia escrit en una casa del carrer Major d'Hostalric la seva obra *Les joies de la Roser*.

El segon capítol del llibre ens porta ja fins a Can Blanch d'Arbúcies, una antiga masia voltada de prats, boscos i conreus, entre la muntanya i la vall, i regada per aigües abundants. Pel camí, queda impressionat per les majestuosos ruïnes del castell de Montsoriu, evocadores d'aquell passat medieval que tant enyora. Així, recorda algunes de les llegendes que l'han sobreviscut: la primera, la de la Dama Roja del castell que apareix cada any a la mitjanit del dia de Sant Joan per damunt de la torre d l'Heura, amb una llanterna encesa i tocant un corn de caça. Des del coll de Castellar respon un altra corn i poc després apareix un cavaller vestit de negre, amb un cavall també negre que, en arribar a la torre, pren la Dama Roja del castell, per a muntar-la a la gropa i marxar al galop fins desaparèixer en la foscor de la nit.

Immediatament, invoca una de les llegendes que la gent del país a vegades recordava referida al castell de Montsoriu, però que no és pas exclusiva d'aquest lloc: la del Gran Caçador, una llegenda que explica que quan un caçador assistia a una missa d'alba des de fora d'una capella situada al bell mig del bosc, just al moment d'aixecar el sacerdot les sagrades formes, va sortir fent un salt una llebre perseguida per un dels seus gossos. Ell, sense pensar-s'ho, va sortir a empaitar-la amb els seus gossos provocant un gran aldarull. Des d'aleshores se'l sentia córrer pels boscos com a càstig a la seva impietat, destinat a caçar eternament.

El capítol inclou, a més, dues referències literàries: la del poeta i diputat a Corts pel districte de Santa Coloma de Farners, Francesc Camprodon, que avui té dedicat un dels carrers principals de la vila d'Arbúcies, i la d'Artur Osona, un dels creadors de l'excursionisme científic al nostre país, a qui discuteix que anomeni *Montsoriu* el castell que ell sempre ha conegut com a *Montsoliu* o mont solitari.

Imatge de Can Blanch, masia on es troba l'alzina vertebradora de l'obra.

Instal·lat ja a Can Blanch, Balaguer dedica el següent capítol a descriure l'interior i l'exterior de la casa on gaudeix d'aquells dies de repòs; no s'està de referir-se a la seva història, que té les arrels en un passat molt llunyà; i descriu amb el seu verb romàntic i abrindat el paisatge que albira des de la seva cambra o des del saló. Ho fa en forma de carta dirigida a un amic seu, Fermín Álvarez, a qui retreu que no l'hagués volgut acompanyar en aquella estada estiuenca.

La carta, en primer lloc, ens confirma el seu costum d'estiuejar a Catalunya, un costum que aquell any havia avançat per motius de salut. És interessant reproduir les seves paraules ja que són una bona mostra del tarannà del personatge:

Ya sabe usted como la dolencia me alejó de Madrid, sin esperar al termino de las tareas parlamentarias, obligado a faltar así a los deberes que tiene todo representante de la patria si ha de cumplir con ésta y con su conciencia. Adelanté por esta causa mi costumbre, raras veces interrumpida, de venir todos los veranos a Cataluña, donde están los míos, que es en mí tradicional y sagrada...

Can Blanch, explica al seu amic, és una de les cases més antigues del rieral d'Arbúcies, amb pergamins que es remunten a l'any 1220, *el siglo más glorioso de Cataluña por haberlo sido de Jaime el Conquistador y Pedro el Épico*. Els

seus propietaris, diu, eren *homes de paratge*, la nissaga dels quals fa remuntar hiperbòlicament als que anomena *barones de la fama* que van començar i acabar la reconquesta del país.

La resta de la carta la dedica a la descripció del dormitori que li han destinat, del paisatge proper i de la vall d'Arbúcies, que pinta de manera acolorida, així com el Montseny proper, una de les seves muntanyes mítiques, un Montseny *que impera sobre todo y se impone a todo, siempre grandioso y solemne, ya sea que aparezca nublado y sombrío como envuelto en fluctuosas gasas y estremeciéndose en sordos y tronitosos rumores, ya sea que, irguiéndose soberano en su inmenso solejar, dibuje su atrevida silueta sobre el ignífero cielo azul de las grandes serenidades*. Una descripció, com veiem, ampul·losa i barroca, i que avui fins i tot ens pot sorprendre una mica.

Per últim, clou el capítol amb el concert que van oferir una bandada de rossinyols instal·lats als arbres més propers a la casa i que amb els seus refilets intentaven competir amb els cants que sortien de la sala que donava al jardí i que tenia les finestres obertes de bat a bat en una calorosa nit de Sant Joan, un fet que li serveix de pretext per reproduir una antiga llegenda que explicava el perquè els rossinyols canten tota la nit.

Tot seguit, en la continuació a la carta al seu amic, Víctor Balaguer li fa descobrir l'entorn de Can Blanch: un entorn agrest i solitari, on alzines, oms i verns conviuen amb prats i matollars, als quals donen vida cursos d'aigües abundoses, tributàries totes elles de la normalment cabalosa riera d'Arbúcies.

És el lloc ideal per situar una de les llegendes més conegudes i que més versions i emplaçaments ha tingut: el bany de la dona d'aigua, una tradició de la s'han fet ressò tots els que s'han acostat al món mític i llegendari del Montseny, des de Maria de Bell-lloc a Apelles Mestres, des de Xavier Renau a Martí Boada. De moment, no concreta massa i es limita a constatar que *toda esta comarca del Montseny està llena de supersticiones y leyendas. Todo son cuentos de brujas, de encantamientos, de maravillas, de aparecidos, de damas blancas y damas rojas, de diablos negros y demonios colorados, de brujas que cabalgan invisibles por los aires montadas en palos de escoba ... El Montseny es todo un poema de románticas leyendas y una maravilla, una verdadera maravilla de bellezas*.

Tot plegat ho acaba de completar amb una referència a la propera vall de Santa Fe, *una de los lugares más deliciosos del Montseny*, des de la qual s'escolen les aigües de la riera de Gualba directament cap al Gorg Negre i el salt de Gualba, donant peu a tota una altre sèrie de llegendes que tenen per protagonistes a les dones d'aigua, un mite que, gairebé cent anys més tard, seria estudiat i reïnterpretat per Xavier Renau.

Continuant amb una nova epístola a l'amic, i després d'esmentar una nova llegenda, la de la Penitenta del Montseny, que és un dels mites més misteriosos i que sembla tenir uns orígens històrics en els anys de la primera

Plaça Major d'Arbúcies, amb l'Arbre de la Llibertat.

guerra carlina i un escenari que van des de Palautordera a una cova de la vall de Santa Fe, Víctor Balaguer abandona per un moment el món llegendari per tornar a la geografia, tot donant-nos la seva visió d'aquells paratges presidits pels tres pics culminants del Montseny: El Turó de l'Home, Les Agudes i el Matagalls.

Del primer ens explica que el seu nom original era el del Turó de l'Home Mort, un nom que el poble havia acabat escurçant fins a l'actual. Qualifica d'infernàl el camí que separa aquest Turó del cim de Les Agudes, *unes peñas limpias de toda vegetación, enhiestas ... abocadas sobre abismos sin fondo ... cubiertas casi constantemente por fluctuosas nieblas y casi siempre vestidas con nieves de antaño.*

Del cim de Les Agudes ens fa baixar fins a la vall, a l'antic monestir de Sant Marçal, lloc al que fa arribar a voltes un penitent de nom Sant Segimon, que va a demanar caritat; no s'oblida tampoc de referir-se a la taula dels tres bisbes, que permetia la reunió dels bisbes de Barcelona, de Vic i de Girona al voltant d'aquella taula sense cap d'ells hagués de deixar la seva respectiva jurisdicció.

De Sant Marçal l'autor ens fa pujar a Matagalls i atribueix també a Sant Segimon la col·locació de la primera creu al cim. La descripció que fa del paisatge que s'albira des d'aquest punt no per barroca deixa de ser exacta i podria

ser compartida per qualsevol dels qui, any rere any, participen dels Aplecs que cada segon diumenge de juliol omplen les faldes de la muntanya i es reuneixen a l'entorn de la creu de Catalunya que Verdaguer va fer més coneguda:

Se considera como la mejor vista panorámica del Montseny. Por entre cerros, y picos, y colinas, y montes, que aparecen como olas de una mar aborascada, se ve todo el territorio que alcanza del Montserrat al Pirineo, con sus ríos, sus villas y sus ciudades, y más allá, limitando el cuadro y el espacio, el mar Mediterráneo con toda su azulada costa desde el Montjuich al cap de Creus.

Després de fer baixar el lector fins al monestir de Sant Segimon, des d'on dóna un cop d'ull a Viladrau, acaba la visió geogràfica dels cims culminants del Montseny i, a tall de resum dels seus sentiments envers aquella muntanya mítica, en fa una descripció global i romàntica en la qual barreja història, geografia, llegenda, excursionisme i literatura:

Este es, pues, el Montseny mi amigo D. Fermín, que comparte con el Montserrat los honores de ser memento y gloria viva de glorias catalanas; este es el Montseny con sus leyendas y sus tradiciones, con sus recuerdos y sus historias, con sus panoramas y sus bellezas, con sus tormentas y sus serenidades, con sus nieblas y sus solanas, con las maravillas de su flora y los misterios de su fauna; este es el Montseny, retiro deleitoso para el pensador, refugio consolante para el doliente, verdadero aperitivo para el excursionista, tesoro de inspiración para el poeta...

No és fins al capítol sisè que l'alzina que dóna nom al llibre és objecte de la descripció detallada de l'autor, una descripció que és interessant reproduir ja que va molt més enllà del retrat literari d'un arbre centenari. Víctor Balaguer, com a bon romàntic, té l'habilitat d'enllaçar, gairebé sense adonar-se'n, vegetació, història, tradició, llegenda, art i literatura:

Es en efecto una encina corpulenta y centenaria, de esas que se llaman de desmayo porques sus ramas como si tuvieran naturaleza de sauce, se doblégan e inclinan buscando la tierra... Es un árbol que hay que cuidar, y también mimar, primeramente porque así lo exigen su grandeza y venerable senectud, y luego porque tan antiguo casi como la propia casa, va unido a ésta, a su tradición y a su historia. Es encina que merece una visita de honor por parte de los pintores y de los poetas a quienes la suerte pueda conducir a Arbucias, pues que si en ella encuentran los unos modelo y enseñanza, en ella también hallarán los otros poesia y leyenda.

D'acord amb aquest sentiment que enllaça sempre passat i present, història i llegenda, l'alzina centenària li serveix de pretext per explicar la llegenda de la dona d'aigua, situant-la en un gual prop de Can Blanch, i que és en realitat un mite que altres autors situen prop de Can Prat de Gualba i del Gorg Negre. Diu així:

Un antic senyor de Can Blanch *que sesteaba semidormido al pie de la encina* ... va sentir una veu que cantava una cançó d'amor; arribat al lloc d'on sortia aquell cant, va veure una jove de gran bellesa que cantava vora l'aigua; va acabar casant-s'hi amb l'única condició que mai li preguntés el seu nom ni el seu origen, ni que mai l'anomenés *dona d'aigua*, ja que aquest fet provocaria una gran catàstrofe a la seva llar.... Passat el temps va arribar un moment de discussió entre la parella, moment en què el marit la va escridassar amb el qualificatiu prohibit de *dona d'aigua*. Al sentir-ho, la dona va fugir cap el Gorg Negre, en les aigües del qual va desaparèixer sense que l'home la tornés a veure mai més.

Malgrat tot, cada matí, quan el senyor de Can Blanch no se'n podia adonar, vençut per la son després d'una nit d'insomni i desesperació, la dona entrava a la casa, que apareixia neta i endreçada, anava fins a la cambra dels seus fills als quals acaritava, vestia i pentinava abans de deixar caure unes llàgrimes que es transformaven en perles i que l'endemà recollia l'amo de Can Blanch. I acaba:

Jamás se volvió a saber de la dama de agua; pero por espacio de mucho tiempo aparecían las lágrimas de la madre convertidas en perlas en la cabellera de la hija. Y así es como la casa volvió a recobrar su bienestar y su riqueza...

Després d'esplaiar-se en la primera part del llibre gaudint de l'entorn de la casa on s'allotja, de la contemplació del Montseny tot evocant el món llegendari que s'amagava darrera els seus paisatges misteriosos, l'autor dedicarà un capítol sencer a la vila d'Arbúcies, *una deliciosa villa llena de encantos durante el verano y parece que no desprovista totalmente de ellos en invierno*, la riquesa de la qual la constitueixen les aigües de la seva riera, que són la causa de la frondositat dels boscos que l'envolten i la converteixen en la porta de les Guillerries.

Descriu amb cert detall el poble, amb la casa de la Vila, amb l'antiga església parroquial i l'ermita de la Pietat; amb els Casinos i les Escoles Públiques, aleshores inacabades; anomena les cases més antigues: Leonart, Milans, el Roquer i La Gabella, *algunas con restos de la Edad Media en sus puertas y ventanas*. Explica, a més, la configuració del teixit urbà amb quatre dels principals carrers que conflueixen a la plaça de l'Església, on s'hi troben dos arbres grandiosos, un d'ells anomenat l'Arbre de la Llibertat, que havia estat

Arbúcies. Riera i Pont Major.

plantat vint-i-dos anys abans amb motiu de la Revolució de Setembre i que els carlistes havien volgut destruir sense èxit durant la darrera guerra carlina.

Fa una llarga referència a les sardanes que cada dia festiu es ballen a la plaça de l'església, i aprofita per recordar la llegenda que explica que, en plena ballada, va passar una processó amb el Viàtic sense que ni músics ni ballarins se n'adonessin, fins que la terra es va obrir als seus peus i els va engolir a tots.

Deixant la llegenda, i tornant a la història, tot evocant la dita *Gent d'Arbúcies*, *gent d'astúcies*, explica l'acció que la gent de la vila, amb l'ajuda dels sometents dels pobles veïns, va protagonitzar el 12 de gener de 1714, en plena Guerra de Successió, derrotant una tropa de més de 700 soldats valons que s'havien hostatjat al poble i als seus voltants. La venjança per les violències comeses la van protagonitzar els sometents dirigits per dos homes d'Arbúcies, Francesc Puig i Isidre Pugetó, mitjançant una emboscada a prop del molí de les Pipes.

Amb el seu estil ampul·lós i retòric, fa una descripció de l'entorn de la vila que avui no milloraria el fulletó d'una oficina de turisme:

Pero lo notable, lo particular, lo esencial a Arbucias está en su valle, en los cerros que rodean la villa, en el Montseny que la ampara, en el Montsoliu que la vela, en las aguas que de todas partes brotan formando fuentes

frescas y saludables por sus alrededores, en la riera que pasa a sus pies murmurando, en las selvas seculares y en las frondosas alamedas que la cercan llenas de ruiseñores y de aves cantoras, y muy especialmente en los grandes caseríos que en torno suyo existen, restos de casas fuertes con sus amuralladas paredes cuya piedra ha tomado el color del tiempo, modernos otros o renovados, luciendo sus blancas paredes y su ciprés tradicional...

Amb aquest capítol sembla acabar-se pròpiament el llibre; els tres darrers capítols semblen més aviat un afegit que desplaça el centre de l'acció des de Can Blanch i el seu entorn cap a Sant Hilari, al cor de les Guillerries, un indret que ell també coneix bé gràcies a les seves estades a l'Hotel Martín d'aquesta localitat. L'estil narratiu, la barreja de descripció geogràfica, d'història i de llegenda continuen.

Amb motiu de passar prop de la casa on va néixer el general Moragas, heroi de la Guerra de Successió, en el seu camí cap a Sant Hilari, Víctor Balaguer dedica unes pàgines a glossar la figura del personatge, *héroe famoso de las libertades catalanas, personaje hoy casi legendario, de renombre y celebridad en la comarca*, al que, segons ell, l'assetjant de Barcelona, el duc de Berwick, anomenava *el demonio del Montseny*.

Seguint el seu camí, fa referència de passada a l'establiment recentment edificat per facilitar l'estada de la gent que volia prendre les aigües de Sant Hilari. Tornant a la història, aleshores encara recent, recorda que a la masia del Soler *tenían los carlistes su hospital de sangre; en la solitaria capilla de Montsolí, vecina al lugar donde escribo estas líneas, enterraban a sus muertos; en las ruinosas capillas y ermitas que coronaban estos cerros, colocaban sus atalayas y sus vigías; eran fosos de sus fortalezas las rieras y los torrentes, y escudo antemural de sus campamentos las oscuras selvas, no violadas aún por el inhumano leñador...* Aquest records tornen a barrejar-se amb el present que contempla, i tot seguit fa una glossa de l'aigua de les fonts de Sant Hilari i, especialment, de la *Font Picant*.

Tot plegat, paisatge, història i llegenda, li fa acabar el capítol amb un cant al Montseny i a la muntanya de Montserrat, *dos montes legendarios, los dos grandes montes de las tradiciones y de las leyendas. En ellos vive la poesía. Mientras existan montes como estos, habrá en el mundo la poesía, y donde hay poesía, hay belleza, y donde hay poesía y belleza hay romanticismo*. Aquesta és la clau de volta, el romanticisme que impregna la vida i l'obra de Víctor Balaguer.

No podia acabar un llibre que acaba tenint per escenari les Guillerries sense una extensa referència al bandoler Joan de Serrallonga, un dels personatges que anys enrere havia contribuït a mitificar, com ell mateix afirma:

Las Guillerías... en donde tenían refugio las partidas de bandoleros ... que tanto dieron que hacer a los virreyes de Cataluña ... Fue entre ellas una

de las más célebres la de Juan de Serrallonga y el fadrí de Sau, personajes que están vivos todavía en el país y a quienes en años juveniles escogí para héroes de un drama que llenó su misión, dando no poco que hablar y mucho que debatir...

Fins a les darreres pàgines continua barrejant paisatge, història, llegenda i vivències actuals d'un personatge que queda colpit per un entorn molt allunyat del seu habitual a Madrid. En definitiva, la lectura d'aquesta obra ens ofereix una visió romàntica i llegendària del Montseny, des del peu de l'alzina gegant d'una masia d'Arbúcies, visió que té la virtut d'encomanar al lector l'entusiasme pel paisatge i pel misteri que envolta una de les muntanyes mítiques de Catalunya, el Montseny.

BIBLIOGRAFIA

BALAGUER, VÍCTOR. *Al pie de la encina. Historias, tradiciones y recuerdos* El progreso editorial. Madrid 1893. Edició facsímil Ajuntament Arbúcies. La gabella. 1993.

BOADA, MARTÍ. *Recull de llegendes de la regió del Montseny*. Carles Vallès, editor. Figueres 1992.

CAPDEVILA, CARLES. "Figures del Renaixement de Catalunya: Víctor Balaguer" dins *Revista de Catalunya*, any I, núm. 1, desembre 1924.

COMAS GÜELL, MONTSERRAT. *La Biblioteca Museu Balaguer, un projecte nacional català*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona 2007.

CUCCU, MARINA. "Víctor Balaguer Cirera" (1824-1901). Ajuntament Vilanova i La Geltrú.

DDAA. *Víctor Balaguer i el seu temps*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona 2004.

DICCIONARI D'HISTÒRIA DE CATALUNYA. Director: Jesús Mestre. Edicions 62. Barcelona, 1992.

MARFANY, JOAN L. "Víctor Balaguer i els Jocs Florals" dins *L'Avenç* núm. 262. Octubre 2001.

MASPONS I LABRÓS, MARIA. *"Montseny"*. Estampa de la Renaixença. Barcelona, 1880.

MESTRES, APEL·LES. *Llegendes del Montseny*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona 2004.

PALOMAS MONCHOLÍ, JOAN. *Víctor Balaguer. Renaixença, Revolució i Progrés*. El cap i la nansa. Vilanova i la Geltrú, 2004.

PI DE CABANYES, ORIOL. " *Víctor Balaguer i Valentí Almirall: el fracàs d'una Renaixença progressista*" dins *Apunts d'una història de la Renaixença*. Edicions del Mall. Barcelona 1984.

RENAU, XAVIER. *Dona d'aigua. El mite de la nimfa dels gorgs interpretat de nou*. Editorial Altafulla. Barcelona 1986.

SOLDEVILA, FERRAN. "El centenari de Víctor Balaguer" dins *Revista de Catalunya*, gener 1925.

VICENS VIVES, JAUME – LLORENS, MONTSERRAT. "Industrials i polítics. Segle XIX" dins *Biografies catalanes*. Editorial Vicens Vives. Barcelona 1958.